

Helinä Ääri

Broilerikulttuuri: lihateollisuuden kanat suomenkielisessä proosassa ja sarjakuvassa vuosina 1969–2019

FM Helinä Äären kotimainen kirjallisuuden väitöskirja Broilerikulttuuri: lihateollisuuden kanat suomenkielisessä proosassa ja sarjakuvassa vuosina 1969–2019 tarkastettiin 2. kesäkuuta 2023 Turun yliopiston Arcanumissa, Auditorio Aavassa. Tilaisuudessa vastaväittäjänä toimi dosentti Kuura Irni (Helsingin yliopisto) ja kustoksena professori Viola Čapková (Turun yliopisto). Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisema teos on luettavissa JYX-julkaisuarkistossa osoitteessa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/87123>.

Lectio praecursoria 2.6.2023

Kesykana on maailman yleisin lintu. Eikä millainen kesykana tahansa, vaan broileri, eli lihantuotantoa varten nopea- ja suurikasvuiseksi jalostettu kesykanan muoto. Tanakkuudessaan ja kivulaisuudessaan broileri poikkeaa muista kanoista. Broilereita on niin paljon, että geologi ja paleontologi Carys Bennettin ja tutkimusryhmän vuonna 2018 julkaistussa tutkimuksessa todetaan, että kallioperään fossiloituvat broilerin luut tulevat todennäköiseksi jäämään keskeiseksi merkiksi tästä aikakaudesta, jota juuri nyt elämme.

Broileri on myös Suomen yleisin lintu. Tällä hetkellä Suomessa teurastetaan vuodessa yli 80 miljoonaa tuotantopolven broileria ja noin puoli miljoonaa emobroileria. Lisäksi arviolta 1–3,3 miljoonaa broileria kuolee tuotantotiloilla ennen teurastamolle päätymistä. Jos Suomessa vuoden aikana kuolevat broilerit jaettaisiin tasan Suomessa asuvien ihmisten kesken, jokaiselle ihmiselle tulisi noin 15 broileria. Broilereita on moninkertaisesti enemmän kuin vaikkapa peippoja tai pajulintuja, jotka ovat Suomen yleisimmät luonnonvaraiset linnut.

Ajatusleikki: Jos Suomen broilerit eläisivät suurten ikkunattomien hallien sijaan metsissä, pihoilla ja pensaikoissa, arkielämämme äänimaisemaa hallitsisivat kanojen äänet. Ulos ei voisi mennä kuulematta piipitystä ja kotkotusta ja näkemättä siellä täällä vaaleita, pulleita ja kömpelöitä lintuja.

Tietenkään broileri ei ole fyysisiltä ominaisuuksiltaan sellainen lintu, joka mitenkään selviäisi montaa päivää metsässä omin nokkineen. Raskas, nivel- ja luustovaivainen sekä heikosti kylmää ja vaihtelevia sääolosuhteita kestävä keho ei sovellu vapaaseen linnunelämään. Mutta aisteiltaan ja psyykkisiltä ja sosiaalisilta ominaisuuksiltaan kesykanojen, myös broilerien, on todettu olevan lähes prikulleen samanlaisia kuin tärkeimmät esiäitinsä punaviidakkokanat.

Punaviidakkokanoja tarkkailemalla voidaankin todeta, millaiseen elämään broilerit olisivat mieleltään sopeutuneet: muodostamaan monenlaisia sosiaalisia suhteita pienissä parvissa, liikkumaan metsäisillä ja pensaikkosilla alueilla, kylpemään mullassa ja ottamaan aurinkokylpyjä, nukkumaan puissa ja etsimään ravinnokseen muun muassa lehtiä, siemeniä, marjoja ja pieniä selkärankaisia ja selkärangattomia eläimiä. Kuten punaviidakkokanat, kuten ne kesykanat, joita monet meistä ovat elämässään tavanneet, kuten kaikki linnut, myös jokainen broileri on omanlaisensa persoonallisuus, jonka taipumukset, mieli, keho, havainnot, kokemukset ja sosiaaliset suhteet ovat hiukan erilaisia kuin kellään muulla missään. Jokaisella broilerilla on oma ainutkertainen elämänsä. Broilerintuotanto tuottaa jatkuvasti valtavat, käsittämättömän määrän ainutkertaista elämää, jonka se sitten sulloo äärimmäisen yksitoikkoisiin olosuhteisiin ja tuhoaa muutamassa viikossa.

Miten lähestyä tällaista omituisen elämisen ja kuoleamisen valtavaa määrää kirjallisuudentutkimuksessa? Kysymys alkoi kiinnostaa minua vuoden 2015 alussa, jolloin harkitsin maisterintutkielmani aiheetta, ja aloin pohtia mahdollisuutta tutkia broilerintuotantoa kirjallisuudentutkimuksen keinoin. Ajattelin tuolloin, ettei se välttämättä onnistuisi, koska mieleeni ei heti muistunut yhtään kirjaa, jossa puhuttaisiin broilereista.

Minua kuitenkin rohkaistiin etsimään. Ryhdyin kyselemään ihmisiltä ympärilläni, onko heille tullut vastaan broilereita kirjallisuudessa, ja pyysin kertomaan minulle, jos jatkossa tulee. Aloin itse lukea kirjallisuutta ja kritiikkejä broilereita etsien. Kokeilin erilaisia hakusanayhdistelmiä kirjastotietokannoissa ja internetin hakukoneissa. Vähitellen broilerikuvauksia alkoi löytyä, ensin muutamia, sitten jatkuvasti enemmän.

Moni broilerikuvauksista löytyi kirjoista, jotka olin jo lukenut joskus. Minulle selvisi, miksen silti ollut muistanut niitä: kaunokirjallisuuden broilerikuvauksista valtaosa on lyhyitä mainintoja, useimmiten ohimennen tehtyjä viittauksia broilereista valmistettuihin ruokiin. Suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa puhutaan broilereista usein mutta vähän. Broilerimaininnat ovat yleensä sellaisia, jotka lukiessa jäävät helposti taustakohinaksi: pikkuruisiksi mosaiikinpalasiksi miljöön ja ihmishenkilöhahmojen kuvauksessa.

Tätä kohinaa on kuitenkin paljon. Kun broilerin lihan tuotanto ja kulutus ovat kasvaneet valtaviin mittoihin, broilerintuotannosta on samalla tullut osa suomalaista arkea ja vallitsevaa elämäntapaa. Samalla vallalla oleva, melko ihmiskeskeinen ajattelu pitää itse broilerit, linnut, piilossa: heistä ei yleensä olla kovin kiinnostuneita ainutkertaisina elävinä olentoina, vaikka ruoka ja ruoantuotanto on Suomessa iso yhteiskunnallinen keskustelunaihe. Kuten Seita Parkkolan ja Niina Revon nuortenromaanissa *Lupaus* kuvataan broilerikasvattamoa: ”Paikka oli kuin jonkinlainen neverwhere, ei missään koskaan, kaiken aikaa läsnä, sisällä joka valintamyymälässä ja jääkaapissa.” Broilerien tuotannosta ja syömisestä on tullut niin tavallinen osa suomalaista kulttuuria, että se jää usein huomaamatta.

Myös tarkastelemani 1900-luvun loppupuolen ja 2000-luvun parin ensimmäisen vuosikymmenen kirjallisuus on täynnä mainintoja broilereista ruokana, mutta se kuvaa vain vähän Suomen yleisintä lintua elävänä. Muutoksia broilerikuvauksessa on toki tapahtunut. Broilerikuvauksen määrä on kasvanut samalla kuin broilerintuotanto ja -kulutuskin. Kuvatut ruokalajit ovat lisääntyneet: grilli- ja uunibroilerikuvausten rinnalle ovat tulleet nugeetit, kookoskanawokit ja valmiiksi marinoidut suikaleet.

Yksi suuri muutos on se, että 2000-luvulla broilerintuotannon teollistuneisuus, broilereihin kohdistettu väkivalta, broilerien kärsimys sekä broilereita puolustava eläinoikeusaktivismi ovat nousseet esiin kirjallisuudessa. Tällaiset kuvaukset ovat yhä harvinaisia verrattuna ruokamainintoihin jotka eivät tuo esiin broilerien eläimyyttä, mutta ne ovat kuitenkin lisääntyneet. Sama muutos on tapahtunut yhteiskunnallisessa keskustelussa laajemminkin. Kaunokirjallisuus sekä heijastaa tätä keskustelua että osallistuu siihen itse.

Broilerintuotanto on kummallista: valtavia määriä uteliaita, oppiviaisia, sosiaalisia, hoivaavia ja älykkäitä lintuja altistetaan jatkuvalle tylsyydelle, kivulle, melulle, ahtaudelle ja likaisuudelle ja estetään heitä muodostamasta mielekkäitä sosiaalisia suhteita. Broilerintuotanto on jatkanut kasvamistaan, vaikka tiedetään, että se paitsi aiheuttaa kärsimystä kanoille, myös on mel-

ko tehoton ruoantuotannon muoto, joka kiihdyttää luontokatoa ja ilmastonmuutosta sekä nostaa riskiä ihmisten ja muiden eläinten välillä tarttuvien tautien kehittymiselle ja leviämiselle. Minua onkin kiinnostanut, millaisia ovat ne suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevat kulttuuriset kanakäsitykset, jotka selittävät broilerintuotannon olemassaoloa.

Kanakäsityksistä käydään kuitenkin hyvin vähän yhteiskunnallista keskustelua suhteessa kanojen määrään ja merkittävyyteen kulttuurissa ja yhteiskunnassa. Tässä kirjallisuudentutkimus tulee apuun. Kaunokirjallisuutta, etenkin verraten laajoja aineistoja, tarkastelemalla on mahdollista osoittaa, millaisia ovat kulttuurissa vallitsevat kanakäsitykset ja toisaalta hiljaisina signaaleina nousevat tai marginaalissa elävät käsitykset kanoista. Kun löysin tutkimustani varten kymmeniä kuvauksia broilereista ruokana ja vain kaksi, joissa broilereita kuvataan elävinä, yksilöllisinä toimijoina, saatoin todeta, että broilereita pidetään yleensä ruokana, ei lintuina. Toinen keskeinen havainto on broilerin lihan kulttuurinen joustavuus: aineistossani broilerin lihaan liitetään monenlaisia, jopa toisilleen vastakkaisia merkityksiä. Sitä kuvataan sekä terveelliseksi että epäterveelliseksi ja sekä miehiseksi liharuoaksi että kasviksenkaltaiseksi naisten ruoaksi. Broileria syövät tutkimissani kirjoissa sekä hyvinvoivat että kärsivät ihmiset. Valtaosa broileriruokamaininnoista kuvaa broilerin syömistä moraalisesti neutraaliksi teoksi, mikä selittää osittain sitä, että kuvauksia broileriruoista on niin monenlaisissa kertomuksissa.

Kolmas havainto: broilereita kuvataan eri lajien kirjallisuudessa. Vaikka broilerintuotantoa on harjoitettu Suomessa vasta reilut 60 vuotta, siitä ja broilerin lihasta on tullut kulttuurinen itsestäänselvyys, johon viitataan ohimennen niin rikoskirjallisuudessa, romanttisessa viihteessä kuin niin sanotussa taideproosassakin. Neljäs havainto: kerronnassa broilerikuvaus toimii usein ihmishenkilöhahmojen seksuaalisuuden tai sukupuolen tai ihmisten keskinäisten suhteiden kuvauksen osana. Rakastavaiset syövät broileria suomenkielisessä nykykirjallisuudessa niin usein, että broilerintuotannon voi todeta hivuttautuneen vakiintuneeksi, normaaliksi osaksi romanttisia käytäntöjä.

Viides havainto: tällä vuosituhanella hiljalleen lisääntynyt keskustelu broilerintuotannosta on vaikuttanut kanakäsityksiin. Kun Kirsi Alanivan vuonna 2016 julkaistussa romaanissa *Villa Vietin linnut* kuvataan, että poikien uimajoukkueen kapteenin reidet ”olivat kiinteät ja lihaksikkaat ja näyttivät hyvin kasvatetun broilerin mehukkailta koivilta”, kuvauksen ymmärtäminen vaatii lukijalta ainakin hiukan ennakkotietoa siitä, miten suuriksi broilerin kehot on jalostettu. Samana vuonna ilmestyneessä Inga Rönningin *Unisam-*

makko-romaanissa taas kuvataan vauvasta synnytytosastolla otettua veri-koetta näin: ”Sairaanhoitaja kävi kiduttamassa minun lastani, nosti sen kuin broilerin, jalasta, roikotti pää alaspäin ja nauroi tehotuotantonaurua.” Vertauksen ymmärtäminen vaatii lukijalta ainakin jonkinlaista tietoa siitä, miten he kuolevat teurastamolla. Se, että tällaisia kuvauksia esiintyy kirjoissa, joiden varsinaisiin aiheisiin broilerintuotanto ei kuulu, kertoo, että ymmärrys broilereista pitkälle jalostettuina, kärsivinä olentoina on jo laajasti jaettu.

Useimmat ihmiset kuitenkin tietävät Suomen yleisimmästä linnusta yhä varsin vähän. Saara Kupsalan ja tutkimusryhmän vuonna 2016 julkaistussa sosiologisessa tutkimuksessa todettiin, että noin 60 % suomalaisista ei usko, että kanat kykenisivät ajattelemaan tai voisivat olla vihaisia. Tällaiset kyvyt ovat kuitenkin kanoille ominaisia. Se, että tällaiset perustiedot puuttuvat näin laajasti yhteiskunnassa, johon kaunokirjallisuutta tehdään, selittää osaltaan sitä, että valtaosa broilerimaininnoista on vielä viimeaikaisessakin kirjallisuudessa samankaltaisia kuin maininnat perunoista tai parsakaalista.

Tiedon puute limittyy välinpitämättömyyden kanssa: kanoissa kiinnostaa pikemminkin liha kuin ainutkertainen yksilöys, lintuus, kanallisuus. Tämä on havaittavissa myös tarkastelemissani romaaneissa, novelleissa ja sarjakuvissa, jossa on paljon kuvauksia broilereista ruokana. Ei niin, että kirjat olisivat kanoja vastaan tai kanojen puolella, vaan kuin eläviä broilereita ei olisikaan. Ei niin, että kirjat erityisesti puolustaisivat eläinteollisuudessa harjoitettua väkivaltaa, vaan niin kuin sitä ei olisikaan, tai kuin se ei olisi lainkaan tärkeää. Kuin kukaan ei olisi kärsinyt mittaamattomasti ja kuollut niiden ruokien takia, joihin fiktiossa viitataan lyhyesti, kepeästi ja ohimennen.

Kaunokirjallisuuden broilerikuvauksien tarkastelu on johtanut minut pohtimaan, vallitseeko suomalaisessa kulttuurissa tietämättömyyden ja välinpitämättömyyden lisäksi myös viha kanoja kohtaan. Olen lukenut kymmeniä nykykaunokirjallisuuden kertomuksia, joissa broilerin syöminen kuvataan osaksi hyvää elämää: kertomuksia, joissa ihmiset rakastuvat toisiinsa grillibroilerin äärellä, hoivaavat lapsia tarjoamalla heille kanapastaa, ratkaisevat väkivaltarikoksia kanapurilaisia syöden ja ylläpitävät terveyttään syömällä broilerifileitä. Teollisesti kasvatettujen kananpoikasten syöminen kehystetään toistuvasti osaksi asioita, joita ihmiset yleisesti pitävät hyvinä, tavoiteltavina ja oikeudenmukaisina. Sen sijaan kanojen rakastaminen, kanojen hoivaaminen, kanoihin kohdistetun väkivallan vastustaminen ja kanojen terveydestä huolehtiminen on nykykirjallisuudessa harvinaista, vaikka sitäkin toki on. Kaunokirjallisuuden toistuvat neutraalit ja myönteiset viit-

taukset broilerin syömiseen kertovat siitä, miten kanojen tarpeeton kärsimys on normalisoitu suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tutkimukseni on kuitenkin osoittanut, että kanakäsityksiä tuotetaan koko ajan uudestaan. Kirjallisuudessa käydään jatkuvaa neuvottelua siitä, miten elää hyvin monilajisessa yhteiskunnassa. Vaikka suurin osa tarkastelemastani kirjallisuudesta sivuuttaa broilerin kanallisuuden – sen, että he ovat kanoja, lintuja – nykykirjallisuudessa on myös ääniä, jotka broilerikuvauksessaankin haastavat ihmiskeskeistä, muut lajit hoivan, rakkauden ja yhteisen päätöksenteon ulkopuolelleen sulkevaa ajattelua ja kuvittelevat uusia tapoja muodostaa ihmisten ja kanojen välisiä suhteita.

***Helinä Ääri** on eläinteollisuudesta kiinnostunut kirjallisuudentutkija Turun yliopistossa. Parhaillaan hän tutkii suomalaista 1900-luvun kananhoitoaiheista kirjallisuutta kriittisen eläintutkimuksen menetelmin.*
